

“MUNİSNAMƏ” AQİOQRAFİK MƏNBƏ KİMİ

Rəna RZAYEVA*

Açar sözlər: Əbubəkr ibn Xosrov əl-Ustad, Fərid əd-din Əttar, “Munisnamə”, sufizm, təzkirə, aqioqrafiya

«Munisnamə»nin yazıldığı XII yüzillikdə müsəlman Şərfinin mədəni-mənəvi və sosial-siyasi həyatına təsir göstərən ən mühüm amillərdən biri sufizm idi. İslam çərçivəsində meydana gəlmiş və insanın Allahla şəxsi psixoloji təcrübə vasitəsilə birbaşa ünsiyyətini (qovuşmasını) mümkün sayan sufizm mistik və dini-fəlsəfi bir dünyagörüşü olaraq (7, 4), sürətlə yayılmış, bütün yaradıcılıq sahələrinə nüfuz etmişdi.

Sufizmin formalaşma mərhələsi VIII-X əsrlərə təsadüf edir ki, bu dövrdə o, asketizmdən (zahidlik hərəkatından) ayrılaraq müstəqil dini-fəlsəfi və əxlaqi bir təlimə çevrilir. XI-XII əsrlərdə sufizm öz inkişafında ən intensiv mərhələyə daxil olur. Məhz bu dövrdə təsəvvüf ideyaları bütün müsəlman dünyasına yayılaraq, intellektual elitanın imtiyazı olmaq keyfiyyətini itirir, onun nəzəri əsaslandırılması sahəsində sonrakı inkişaf mərhələlərinin xarakterini müəyyən edən ciddi addımlar atılır, ilk mütəşəkkil təriqətlər yaranır və nəhayət, sufi ideologiyası poeziyaya nüfuz edir.

Y.E.Bertelsin yazdığı kimi, əl-Qəzalinin (1058-1111) islahatı və XII əsrin tarixi hadisələri nəticəsində «sufizm elementləri ədəbiyyatın bütün növlərinə daxil olur və sonrakı bir neçə əsr ərzində öz hakim mövqeyini qoruyub saxlayır» (2, 43). Elə bu dövrdə Əbu Səid ibn Əbi-l-Xeyr (967-1049), Xacə Abdullah Ənsari (1006-1088), Sənai Qəznəvi (1048-1150) və nəhayət, Fəridəddin Əttar Nişaburi (1119-1230) farsdilli sufi ədəbiyyatın ən parlaq nümunələrini yaradırlar.

Əbubəkr ibn Xosrov əl-Ustad öz dövründə belə geniş vüsət tapmış bir ideoloji hərəkata, təbii ki, biganə qala bilməzdi. Məhz bu səbəbdən o, «Munisnamə»nin III və IV fəsillərini bilavasitə sufizmə həsr etmişdir (10, 10^a-31^b). «Munisnamə»nin didaktik adlandırdığımız hissəsində həcm baxımından ən böyük yer tutan bu fəsillər, müvafiq olaraq, «Şeyxlər, övliyalar, abidələr və təriqət başçılarının adları, onların sözləri və hekayətləri haqqında» və «Bu şəxslərin fəzilətləri, doğulduqları yer və zaman haqqında» adlanır.

Həmin fəsillər arasında, daha doğrusu, III fəslin sonunda müəllifin maraqlı bir mülahizəsinə rast gəlirik:

«مقصود از تذکار و غرض از ذکر آثار این جماعت مؤلف کتاب را ابوبکر بن خسرو الاستاد را آن بود که بیرون از آنچه خوانده بود که عند ذکر الصالحین تنزل الرحمة خبری از اخبار نبوی و آثار مصطفوی صلّم یافته بود یعنی هر که در کاری عظیم فرو ماند و چاره آن کار نداند یا کسی دردی یا غمی یا قرصی یا بیماری یا دلتنگی داشته باشد چون این جماعت اعزه را که یاد کرده شد بر درگاه باری جل و علا شفیع برد البته مقصود که دارد حق تعالی به برکات استشفاع این طایفه میسر گرداند و کارهاش در دنیا و آخرت بر آرد و هر درد و رنج که به علاج زایل نشود از وی دفع کند الا موت.»

«Kitabın müəllifi Əbubəkr ibn Xosrov əl-Ustadın bu camaatı (sufiləri) xatırlamaqda məqsədi və əsərlərini yad etməkdə niyyəti budur ki, oxuduqlarından əlavə peyğəmbərin hədisləri və Musta-

*filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, AMEA akad.Z.M.Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutu

fanın (Məhəmməd peyğəmbərin) – ona Allahın salam və salavatı olsun! – sözləri içərisində belə bir xəbər tapmışdı: “Salehləri yad edərkən ilahinin mərhəməti nazil olur”. Yəni kim böyük bir işdə aciz qalıb onun çarəsini bilməsə, yaxud kimin dərdi, qəmi, borcu, xəstəliyi və sıxıntısı olsa, əgər haqqında danışılan bu şərəfli camaatı qüdrətli və uca Tanrının dərğahına vasitəçi salsa, şübhəsiz, həmin tayfanın (sufilərin) vasitəçiliyinin bərəkəti sayəsində Allah-təala onu məqsədinə yetirər, dünyada və axirətdə işlərini düzəldər, müalicə ilə aradan qalxmayan hər dərdi və əzabını yox edər, bircə ölümdən başqa...” (10, 11^b).

Qeyd etmək lazımdır ki, bu fəsillər «Munisnamə»nin rus dilinə tərcüməsinə daxil edilməmişdir və R.M.Əliyev bunu həmin fəsillərin «oxucular üçün maraqlı olmayacağı» ilə əsaslandırmışdır (5, 572). Əlbəttə, geniş oxucu kütləsinin marağı baxımından bu mövqeyi haradasa haqlı saymaq olar, lakin həmin fəsillər, şübhəsiz, elmi nöqtəyi-nəzərdən əhəmiyyətli və ciddi maraq doğurmaldır. Son dövrdə şərqşünaslıqda sufizmə, onun tarixinə, nəzəriyyə və praktikasına xüsusi diqqət yetirilməsi də bunu təsdiq edir.

Göstərilən fəsillər, adlarından da göründüyü kimi, erkən sufizm nümayəndələri haqqında əsasən bioqrafik məlumatları əhatə edir. Burada onların doğum və vəfat illəri, təriqətə qədəm qoymalarının tarixçələri və mistik təcrübələrini ifadə edən sözləri verilmişdir. Bu zaman əl-Ustad, şübhəsiz, öz dövründə mövcud olmuş mənbələrdən faydalanmışdır.

Məlumdur ki, artıq X əsrdən başlayaraq sufizmin tarixinə dair əsərlər meydana çıxmışdı. Bunlardan Cəfər əl-Xüldinin (vəf. 959) «Hekayət əl-ouliya» («Övliyalar haqqında hekayətlər»), Əbu Nəsr Sərrac ət-Tusin (vəf. 988) «Kitab əl-lumə fi-t-təsəvvüf» («Təsəvvüfə dair nurlandıran kitab»), Əbu Nüəym əl-İsfahaninin (vəf. 1038) «Hilyət əl-ouliya» («Övliyaların zinəti»), Əbdürrəhman əs-Suləminin (vəf. 1021) «Təbəqat əs-sufiye» («Sufilərin təbəqələri»), Əbülqasim əl-Quşeyrinin (vəf. 1072) «Risalə» və s. əsərlərini göstərmək olar. Xacə Abdullah Ənsari Suləminin «Təbəqat əs-sufiyə» əsərini fars dilinə tərcümə etmişdi. Eyni zamanda fars dilində elə həmin Ənsariyə aid edilən «Mənazil əs-sairin» («Yolçuların dayanacaqları»), Əl-Hücvirinin (vəf. 1076) «Kəşf əl-məhcub» («Gizlinlərin açılması») kimi sufi mənbələri mövcud idi (3, 229; 4, 223; 8, 335-336).

Əbubəkr ibn Xosrov əl-Ustad, şübhəsiz, bu zəngin və bir çox nümunələri dövrümüzdə gəlib çatmayan ədəbiyyatla tanış olmuş, sufizm tarixində mühüm rol oynamış şəxslər haqqında məlumatları seçib əsərinə daxil etmişdir. Burada Həsən əl-Bəsri (642-728), İbrahim ibn Ədhəm (vəf. 778), Şəqiq Bəlxi (vəf. 810), Bişr əl-Xafi (vəf. 841), Rabiə əl-Ədəviyə (713-801), Məruf Kərx (vəf. 815), Zu-n-Nun əl-Misri (796-861), Haris əl-Muhasibi (781-857), Cüneyd Bağdadi (vəf. 910), Füzəyl ibn İyaz (vəf. 803), Əbülhüseyn ən-Nuri (vəf. 907), Səri əs-Səqəti (vəf. 865), Cəfər əl-Xüldi (vəf. 959), Bayəzid Bəstami (vəf. 874), Şeyx Əbubəkr əş-Şibli (861-965) və digər məşhur sufilərlə yanaşı, erkən sufizmin onlarla az tanınmış nümayəndələrindən bəhs olunur.

Örnək olaraq, “Munisnamə”dən bir neçə məşhur sufi şeyxləri barədə hekayətləri nəzərdən keçirək:

Məruf Kərx və Səri Səqəti haqqında bir hekayət:

«آورده اند که در بازار بزازان بغداد سری دکانی داشت. یک روز معروف کرخی می آمد و کودکی یتیم با وی بود. سری را دید بر آن دکان نشسته. او را گفت: ای سری، این یتیم رامن جامه کنم یا تو؟ سری آن یتیم را جامه کرد. معروف خرم گشت گفت: چنانکه مرا و این طفل یتیم را شاد کردی خدای تعالی ترا شاد کند و دنیا را بر دل تو دشمن گرداند و ترا راحت دهد از آنچه تو در آنی. سری گفت، چون از دکان بر خواستم در دل من هیچ چیز دشمن تر از دنیا و متاع دنیا نبود...»

“Deyirlər, Bağdadın bəzzazlar bazarında Sərinin dükanı vardı. Bir gün Məruf Kərxi ora gəlir, yanında da bir yetim uşaq vardı. Görür ki, Səri öz dükanında oturub. Ona deyir: “Ey Səri, bu yetimi mən geyindirirəm, ya sən?” Səri [dərhal] o yetim uşağı geyindirir. Məruf sevinib deyir: “Sən mənə və bu yetim uşağı necə sevindirdinsən, Allah-təala da səni elə sevindirsin, dünyanı sənin ürəyinə düşmənlərin və olduğun yerdə sənə rahatlıq bəxş etsin”. Səri deyirmiş ki, dükandan çıxanda mənə ürəyim dünyadan və dünya malından böyük düşməni yox idi...” (10, 14^a). Bu kiçik epizodla müəllif təsəvvüfün əsas ideyalarından birini – dünya nemətlərinə bağlanmamaq fikrini uğurlu bir şəkildə ifadə etmişdir. Bu epizod bir qədər fərqli olsa da, Fəridəddin Əttarın “Təzkirət əl-övliya”sında da öz əksini tapmışdır

«در اول سقط فروشی میکرد. یک روز بازار بغداد بسوخت. او را گفتند بازار بسوخت. گفت: من نیز فراغ گشتم. بعد از آن نگاه کردند و دکان او نسوخته بود چون آن چنان بیدید آنچه داشت بدرویشان بداد و طریق تصوف پیش گرفت.»

“Əvvəllər Səqəti ticarətlə məşğul olurdu. Bir gün Bağdad bazarı yanır. Ona (Səri Səqətiyə) deyirlər ki, bazar yandı. Dedi: mən də rahat oldum. Sonra baxıb görürlər ki, onun dükanı yanmamışdır. Bunu belə gördükdə o hər nəyi var idisə, dərvişlərə paylamış və təsəvvüf təriqətini seçmişdir”. (9, 249)

Gördüyümüz kimi, Əbubəkrin təsvirində bu hadisə daha dolğun və daha kamildir.

Əsərin başqa bir yerində–erkən sufizmin ən önəmli nümayəndələrindən biri olan Şəqiq Bəlxi haqqında hissədə təsəvvüfün digər mühüm prinsipi – daimi zikr və Allahdan savayı hər şeyi unutmaq tezisi öz əksini tapmışdır:

« سبب توبه او آن بود که پدرش مردی محتشم و بازرگانی مشهور بود. وقتی شقیق را به تجارت به ترکستان فرستاد شقیق در آنجا به بتخانه شد به تماشا. خادم را دید پیش بت به خدمت ایستاده و میان بسته و خودرا پاکیزه کرده و سر و ریش پاک سترده و جامه سرخ کرده. شقیق از آن حالت او عجب بماند و اورا گفت: سر و ریش چرا تراشیده ای؟ خادم گفت: چون روا دارم بر نفس خدمت معبود کردن چه مادام که این موی بر سر و روی من باشد و مرا از شستن و شانه کردن آن چاره نبود، چون به آن مشغول شوم از خدمت معبود خود باز مانم. پس آنچه مرا از خدمت معبود باز دارد اولیتر آنکه از سرش بر خیزم و در خدمت معبود خویش آویزم. شقیق را این سخن در دل کار کرد و خادم را گفت: این بت را که معبود میدانی معبودی را نشاید. خادم گفت: پس معبود کیست؟ شقیق گفت: معبود من و تو آفریدگار آسمان و زمین است، از این جمادات هیچ فایده حاصل نیاید، دست از این بدار و روی به معبودی آر که قادر است تا روزی به تو رساند. خادم گفت: اگر ترا به یقین درست و معلوم است که معبودی هست که روزی رساند و قادر است و راست میگوی، از شهر خود تا اینجا بهر روزی به تجارت چرا آمدی؟ شقیق نعره زد و بیهوش شد. چون به هوش باز آمد آن مالی که با خود داشت به پدر فرستاد و روی در عالم نهاد و زهد و ورع میورزید...»

“Onun (Şəqiq Bəlxinin) tövbə etməsinin səbəbi bu oldu ki, atası varlı bir adam və məşhur bir tacir idi. Bir gün Şəqiqi ticarət üçün Türkünə göndərdi. Şəqiq orada baxmaq üçün bir bütxanaya getdi. Gördü ki, bütün xidmətində bir xidmətçi dayanıb, özünü təmiz edib, saçını və saqqalını tərəş edib, [əyninə] qırmızı paltar geyinib. Şəqiq onun görkəminə təəccüblənib soruşdu: “Saçını və saqqalını niyə tərəş etmişən?” Xidmətçi dedi: “Mən özümü Tanrıya xidmət etməyə həsr etmişəm, amma başımda və üzümdə tük olanda, onu yumağa və daramağa məcburam, bununla məşğul olanda da öz Tanrıma xidmətdən qalırım. Elə isə yaxşısı budur, mənə Tanrıya xidmətdən yayındıran şeylərdən əl çəkim və yalnız öz Tanrıma xidmətlə məşğul olum”. Bu söz Şəqiqin qəlbinə təsir etdi və xidmətçiyə dedi: “Sənin Tanrı bildiyin bu büt tanrılığa layiq deyil”. Xidmətçi soruşdu: “Bəs Tanrı kimdir?” Şəqiq dedi: “Mənim və sənin Tanrının göyün-yerin yaratıcısıdır. Bu cansız şeylərin faydası yoxdur,

bundan əl çək və üzünü o Tanrıya tut ki, sənə ruzi verməyə qadirdir!” Xidmətçi dedi: “Əgər sən ruzi yetirməyə qadir olan Tanrının varlığına əminsənsə və düz deyirsənsə, nə üçün öz şəhərindən bura ruzi [qazanmaq] üçün ticarətə gəlmisən?” Şəqiq qışqırır huşunu itirdi. Huşu özünə gələndən sonra yanındakı malları atasına göndərdi, aləmə üz tutub zahidlik və pərhişkarlıqla məşğul olmağa başladı” (10, 15^a -15^b).

Qeyd edək ki, Şəqiq Bəlxli ilə bağlı bu epizod Fəridəddin Əttarın məşhur «Təzkirət əl-övliya» əsərində bir qədər fərqli şəkildə verilmişdir.

Müqayisə üçün Əttarın əsərindən müvafiq parçanı nəzərdən keçirək:

«سبب توبه او آن بود که به ترکستان شد به تجارت و به نظاره بتخانه رفت. بت پرستی را دید که بتی را می پرستید و زاری می کرد. شقیق گفت: تورا آفریدگاری است زنده و قادر و عالم او را پرست و شرم دار و بت پرست که از او هیچ خیر و شر نیاید. بتپرست گفت: اگر چنین است که تو می گویی قادر نیست که تو را در شهرتو روزی دهد که تو را بدین جانب باید آمد. شقیق از این سخن بیدار شد و روی به بلخ نهاد.»

“Onun (Şəqiq Bəlxinin) tövbə etməsinin səbəbi bu oldu ki, Türküstana ticarətə yollandı və [orada] baxmaq üçün bir bütəxanaya getdi. Gördü ki, bir bütperəst bütə yalvararaq ağlayır. Şəqiq dedi: “Sənin canlı, qadir və [hər şeyi] bilən bir Tanrın var, ona pərəstiş et, utan və bütə pərəstiş etmə ki, ondan heç bir xeyir və şər gəlməz”. Bütperəst dedi: “Əgər dediyin kimidirsə, [sənin Tanrın] sənə öz şəhərində ruzi verməyə qadir deyilmi ki, bu tərəflərə gəlməli olmusan?!” Şəqiq bu sözdən ayıldı və Bəlxə üz tutdu” (9, 234-235).

Göründüyü kimi, Şəqiq Bəlxli ilə bağlı bu əhvalat “Munisnamə”də daha geniş və bədii baxımdan daha mükəmməl variantda verilmiş, Əttar isə öz təsvirində obrazlılıqdan çox, informativliyə can atmışdır. Eyni zamanda bu fakt, əl-Ustadın fərqli mənbələrdən yararlandığı ehtimalını irəli sürməyə əsas verir.

Əbu Məhfuz Məruf ibn Firuz Kərxli Bağdadivə Səri Səqəti tərəfindən deyilmiş başqa kəlamalarda da Allahın təkliyi və Allahdan başqa heç bir qüvvənin heç bir şeyə qadir olmaması barədə fikirlər “Munisnamə”də əks olunmuşdur. Bunlardan ikisini nəzərdən keçirək:

معروف میگوید: چون خدای تعالی به بنده خیر خواهد و خواهد که او را بر کشد درهای مسلمانی بر عمل او بگشاید و درهای شک و کفر بروی به بندد و چون بنده شرخواهد درهای مسلمانی و خیرات و شفقات برو در بندد و درهای سخت دلی و سر بدی گفتن و بدی کردن بر وی و بر عمل او بگشاید.

“Məruf deyir: Allah-Təala öz bəndəsinə xeyir arzulayanda və öz bəndəsinə ucaltmaq istəyəndə şübhə, küfr qapılarını onun üzünə bağlayaraq müsəlmanlıq qapılarını açır, bəndəsinə şər istəyəndə isə xeyirxahlıq, şəfqət, müsəlmanlıq qapılarını onun üzünə bağlayıb, qəddarlıq, pis danışmaq və pislilik etmək qapılarını onun üzünə açır”(10,24^a).

Bu parçadan çıxan nəticə belədir ki, bəndənin əlində olan ancaq Allaha ibadət etməkdir. Onun ucalıb və ya alçalması isə tək Allahdan asılıdır.

Səri Səqətidən də maraqlı bir fikir ilə tanış olmaq yerinə düşər:

او گفت: راهی میدانم به بهشت سخت نزدیک. پرسیدند که آن کدامست؟ سری گفت: چیزی از کسی خواه و چیزی از کس مستان و رو راست به بهشت رو.

O dedi:

- Cənnətə aparan çox yaxın bir yol tapmışam.

Soruşdular:

- O hansı yoldur?

Cavab verdi:

- Kimsədən bir şey tələb istəmə! Kimsədən heç bir şey qəbul etmə! Və birbaşa cənnətə get!
(10, 26^a).

Burada isə Səri tərəfindən bəndəyə ancaq Allaha pənah gətirib heç bir bəndədən asılı olmamaq tövsiyə edilir.

“Munisnamə”də adı çəkilən, xatırlanan sufi şeyxlərindən biri də Füzəyl ibn İyazdır (vəf. 803). Füzəyldən də bir neçə fikri nəzərdən keçirərək, birində onun elmə, halallığa olan münasibətini, digərində isə öngörənliyini müşahidə edə biləcəyik:

یکی از سخنهای او ست که در عالم غدار و سپهر ناپایدار مرد عاقل و کافی و خدای پرست را هیچچلیتی و آرایش زیباتر و بهتر از دانش و حلال خوردن نیست.

“Sözlərindən biri budur ki, bu amansızdünyada və etibarsız fələkdəağıllı, qənaətcil, Allahısevən bir adam üçün bilikdən, elmdən, halal çörəkdən gözəl bəzək və zinət yoxdur” (10,20^a).

وی گفت که در آخر الزمان قومی موجود شوند که بظاهر دوست و برادر یکدیگر باشند و راه وفاق سپرند و در باطن دشمن و مکاشح یکدیگر باشند و خون یکدیگر خورند و بنفاق و بغض و مخادعه و فریبزدگانی کنند؛ حنک ما که معاهد این جماعت نخواهیم بود.

“O dedi ki, axırxamanda bir qövüm mövcud olacaqdır ki, orada hamı üzdə bir-birinə dost, qardaş kimi görünəcəkdir, amma arxada bir-birlərinə düşmən və qənim olacaq, bir-birinin qanını içəcəkdir, onlar riyakarlıq, kin-küdurət, yalan içərisində yaşayacaqdır. Xoş bizim halımıza ki, biz bu camaat ilə birlikdə olmayacağıq” (10,20^a).

“Munisnamə”də adı xüsusi ehtiramla çəkilən övliyələrdən biri də Zu-n-Nun əl-Misridir. Zu-n-Nun əl-Misrinin (245/859) fikirlərində, kəlamlarında həmçinin Allahın gücü-qüdrəti xüsusi vurğulanır, hər bir şeyin Allahın iradəsindən asılı olduğu qeyd olunur. Onun tövbə etməsinin səbəbi də bir hadisə ilə bağlı belə şəkildə verilir:

مردی مغربی در مجلس او آمد و از او پرسید که ای امام مسلمانان، تو خدای تعالی را بچه شناختی و سبب توبه تو چه بود؟ ذوالنون گفت: وقتی بدهی میرفتم. در راه مانده شدم از بهر آسایش در صحرا نشستم در زیر درختی. مرغی بران درخت آشیانه داشت. ناگهان از بچگان آن مرغ یکی از آشیانه بیفتاد. چون بر زمین افتاد زمین از هم باز رفت، دو سکره دیدم که از زمین بر آمد در یکی آب و در یکی دیگر دانه کنجد. آن بچه مرغ از یکی آب میخورد و از یکی دانه. مرا وجدی ظاهر شد با خود گفتم چون در چنین صحرا که از بادیه نشان میدهد مرغی ضعیف بی روزی نمی ماند و از درگاه رازق الارزاق محروم نمی رود، بیت: از بهرچه من خسته و سرگردانم، بیهوده تن خویش چه میرن جانم؟ از این راه باز گشتم و توبه کردم و روی بدرگاه حق جلّ و علاء نهادم. سبب توبه من این بود.

“Bir məğribli kişi onun məclisinə gəlib soruşdu: Ey müsəlmanların imamı, sən Allahı necə tanıyısan və sənə tövbə etməyinin səbəbi nədir? Zunnun dedi: “Bir dəfə bir kəndə gedirdim. Yolda yoruldum deyə səhrada bir ağacın altında oturdum. Bir quş ağacın başında yuva qurmuşdu. Birdən quşun balalarından biri yuvadan düşdü. Quş balası yerə düşən kimi yer aralandı və oradan iki piyalə

çıxdı; birinin içərisində küncüt toxumu, digərinin içində su var idi. O quş balası piyalənin birindən dən yeyib o birindən su içirdi. Bu hadisə mənə çox təsir etdi və düşündüm ki, bu səhrada Allah-təalabu zəif, gücsüz quşcuğazı ruzisiz qoymur, Ruzi verənlərin ən Böyüyünün dərgahından heç bir məxluq nəsibsiz getmir. Beyt: “Mən nəyə görə avara-sərgərdan olub, özümü yormalıyam? Əbəs yerə öz bədənimə niyə əziyyət verməliyəm?!” Beləcə, yoldan geri qayıtdım və tövbə edib üzümü cəlal və ucalıq sahibi olan Haqqın dərgahına tutdum. Mənim tövbə etməyimin səbəbi bu oldu” (10,21^a).

Göründüyü kimi, burada aparıcı fikir, qeyd etdiyimiz kimi, Allahın böyüklüyü, Allahın hər yaratdığı ruzisini yetirməsi, himayəsində saxlamasıdır.

Adı ehtiramla tutulan, xüsusi mövqeyə malik olan övliyələrdən olan Əbu Nəsr Bişr ibn əl-Haris əl-Xafi haqqında da “Munisnamə”də maraqlı, haqq yoluna dəvət edən kəlamlar, bu yola yönləndirən hadisələr öz əksini tapmışdır.

روزی در راهی میرفت و کاغذ پاره ای یافت، برگرفت و در آن نگاه کرد و نام خدای عزوجل بر وی دید که مردم در زیر پای میسپردند و آن کاغذ را میروود قدری بوی خوش بخرید و آن کاغذ را معطر کرد و در شکاف دیواری نهاد. آن شب در خواب دید که هاتقی آواز داد که ای بشر، بشارت باد ترا که چنانکه تو نام مارا خوشبوی کردی ما نیز نام تو در دنیا و آخرت خوش گردانیم.

“Günlərin bir günü əl-Haris ulu Tanrının adı yazılmış bükülmüş bir kağız parçasının yerə düşdüyünü görür. Əyilərək onu yerdən götürür. Onu aparır, üzərinə bir az ətir səpir və bir divar çatının arasına qoyur. Həmin gecə onun qulağına bir səs gəlir. Səs deyir: “Ey Bişr! Sən bizim adımızı uca tutdun, üzərinə ətir səpdin. Bizim də sənə müjdəmiz var. Bil və agah ol ki, biz də sənənin adını həm dünyada, həm də axirətdə daim uca tutacağıq” (10,21^b).

Bu hadisə ən kiçik, ilk baxışda, diqqət çəkməyən bir işin belə Allahın diqqətindən kənarada olmadığını təsdiq edir.

Bir başqa yerdə isə Bişr deyirdi:

هر کس که اندرون خود را آراسته گرداند به اخلاص خدای تعالی، بیرون او را آراسته گرداند به عنایت خویش.

“Allah-təalaya ixtlas ilə batınını bəzəyən şəxsin zahirini Allah öz inayəti ilə bəzəyər”(10,22^b).

Bu kəlamda isə daxili dünyanın kamilliyinin üstünlüyü vurğulanır.

Maraqlı ifadələrdən biri də Şəqiq ibn İbrahimə məxsusdur:

هروقت که با خدای تعالی عاصی خواهی شد جایی رو که خدا ترا نه میبیند.

“Allaha asi olduğun vaxt elə bir yerə get ki, Allah səni görməsin” (10,29^b).

Bildiyimiz kimi, Tanrının görmədiyi yer mövcud deyildir və bu ifadənin əsas məğzi də elə insanın yaşadığı hər anı nəzarətində, diqqətində saxlamasıdır.

Şübhəsiz ki, bir məqalədə “Munisnamə”də adları çəkilmiş, haqlarında yazılmış bütün şeyxlərin, övliyələrin fikirlərini, kəlamlarını toplamaq mümkün deyildir, amma son olaraq İbrahim Ədhəmin duasını qeyd etmək yerinə düşər:

بار خدایا، مرا از دل معصیت برندگی ده و با عز و طاعت پیوستگی.

“İlahi, mənə qəlbimdən günahları təmizləməkdə, səbir və itaətə bağlanmaqda yardımçı ol!”.
(10,26^b)

Ümumən, əl-Ustad öz əsərində 86 sufi şeyx barədə məlumat verir ki, bu da əsla kiçik rəqəm deyildir. Müqayisə üçün deyək ki, Fəridəddin Əttarın «Munisnamə» ilə eyni vaxtda yazılmış və sufizm tarixinə dair ən mühüm mənbələrdən biri sayılan «Təzkirət əl-övliya» («Övliyaların xatırlanması») əsərində bütövlükdə 97 sufi şeyxindən danışılır (6, 141).

Beləliklə, sufizmin müxtəlif problemlərinə elmi marağın yüksəldiyi və onun tarixinin erkən dövrünə dair mənbələrin qıtlığı şəraitində «Munisnamə»nin göstərilən fəsiləri şəxsiz əhəmiyyət kəsb edir. Bu mənada «Munisnamə» yalnız qiymətli ədəbi-bədii abidə kimi deyil, həm də dəyərli bir mənbə kimi nəzərdən keçirilməlidir.

Şübhəsiz ki, bu məqalədə yer almış bütün müəlliflər haqqında məlumatları, onların fikirlərini, kəlamlarını çatdırmaq mümkün olmaz, amma onlar, ayrıca olaraq, toplum şəkilində nəşr ediləcəkdir.

Bu təzkirələrin dəyəri onlarda tarixi-mədəni, ədəbi-biblioqrafik məlumatların həyati həqiqətlərə uyğun şəkildə əks olunmasındadır. Bu əsərlərin giriş hissəsində, adətən, tarixi, ədəbi, mədəni hadisələr, şəxsiyyətin bütün dövrlərin böyük söz ustalarının əsərlərindən gətirdiyi misallar vasitəsi ilə cəmiyyətin ədəbi-mədəni həyatının inkişafındakı rolunu əks etdirməsi öz əksini tapır ki, bu da öz növbəsində mənbənin bir biblioqrafik şedevr kimi qiymətləndirilməsini təmin edir (1,s.227)

Bunların hamısı təzkirəni qiymətsiz bir ədəbi janr kimi dəyərləndirməyə əsas verir. Bu əsərlər təkcə, ədəbi-tarixi mənbə kimi qiymətləndirilməməlidir, bu əsərlərin biblioqrafik dəyəri də çox yüksəkdir. Məhz buna görə antologiyaların tədqiqində materiallarının seçilməsi, təhlili, tədqiqi, düzülüşü, sitat kimi seçilməsi, istinad kimi istifadə edilməsi, təsnif edilməsi və s. nəzərə alınmalıdır. Mənbəşünas-biblioqraf alimlərin üzərinə düşən əsas vəzifələrdən biri də məhz belə əsərlərin öyrənilməsinə xüsusi diqqətin ayrılmasıdır və mümkün qədər bu sahədə olan çatışmazlıqların aradan qaldırılmasıdır. Belə ki, nə qədər ki bəşəriyyət mövcuddur, belə əsərlərin yaranma ehtimalı da birmənalı tükənməzdir və yetişən cəmiyyət öz kökləri, rişələri haqda məlumatları məhz bu yazılardan əldə edə biləcəklər, buna görə bu irsi lazımı şəkildə gələcək nəsillərə təhvil vermək lazımdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Ваграмова Л.М. “Мин бир гецə” ümumşərq ədəbiyyatının mədəni-tarixi abidəsi kimi. Bakı, “MBM”, 2009, 200 s.
2. Бертельс Е.Э. Суфизм и суфийская литература. М., «Наука», 1965, 527 с.
3. Ислам. Энциклопедический словарь. М., «Наука», 1991, 315 с.
4. Крымский А.Е. Низами и его современники. Баку, «ЭЛМ», 1981, 488 с.
5. Мунис-наме. Пер. с фарси, предис. и комм. Рустама Алиева. Баку, «Язычы», 1991, 584 с.
6. Суфизм в контексте мусульманской культуры. М., «Наука», 1989, 341с.
7. Тримингем Дж.С. Суфийские ордены в исламе. М., «Наука», 1989, 328с.
8. Фильштинский И.М. История арабской литературы X-XVIII вв. М., «Наука», 1991, 726 с.
9. فرید الدین عطار. تذکرۃ الأولیاء. از روی نسخه نیکلسون. تهران، 1377
10. مونس نامه. نسخه خطی موزة بریتانیا. شماره 9317.

*Резюме**Рена Рзаева**«Мунис-наме» как агиографический источник*

Ключевые слова: *Абубакр ибн Хосров ал-Устад, Фарид ад-дин Аттар, «Мунис-наме», суфизм, тазкира, агиография*

В данной статье была поставлена задача исследования формирования суфийских течений, проповедующих аскетизм и повышенную духовность, которые являлись основными направлениями классической мусульманской философии начала средневековья, а также изучения III и IV глав «Мунис-наме», как агиографического источника. Данные главы были рассмотрены в сравнении с известным произведением Фарид ад-дина Аттара «Рассказы о святых». Учитывая то, что «Рассказы о святых» Аттара, в отличие от двух глав «Мунис-наме» Абубакра ибн Хосрова аль-Устада, является самостоятельным фундаментальным произведением, надо отдать должное автору «Мунис-наме» в том, что он охватил не менее широкий диапазон информации раннего суфийского течения. Были сравнены шейхи, суфии, дервиши, их высказывания, назидания, причины отрешения их от мирских благ. На основании этих сравнений были сделаны выводы о том, что авторами были использованы разные источники, но самое главное то, что в «Мунис-наме» указаны имена таких суфий, шейхов, дервишов, которые не упоминаются в произведении «Рассказы о святых». Это дает нам основание считать, что ещё много исследователей будут использовать данный материал в целях изучения суфийских течений.

*Summary**Rena Rzayeva**“Munisnameh” as an hagiographic source*

Key words: *Abubakr ibn Khosrow al-Ustad, Farid ad-din Attar, “Munis-nama”, sufizm, tazkira, agiography*

This article was tasked with the study of the formation of Sufi movements, preaching asceticism and increased spirituality, which were the main areas of the classical Muslim philosophy at the beginning of the Middle Ages, as well as studying the III and IV chapters of Munisnameh as a hagiographic source. These chapters were reviewed in comparison with the famous work of Farid ad-Din Attar “Stories of the Saints”. Considering that Attar’s “Stories of the Saints”, unlike the two chapters of “Munisnameh” Abubakr ibn Khosrov al-Ustad, is an independent fundamental work, we must pay tribute to the author of “Munisnameh” in which he covered an equally wide range information of the early Sufi movement. Sheikhs, Sufis, dervishes, their statements, edifications, and the reasons for their removal from worldly goods were compared. Based on these comparisons, conclusions were drawn that the authors used different sources, but the most important thing is that the names of such Sufi, sheikhs, and dervishes, which are not mentioned in the book “Stories of Saints”, are mentioned in “Munisnameh”. This gives us reason to believe that many more researchers will use this material in order to study the Sufi currents.